

Fader, Son och Ande

Johannes av Korsets gudsbild (3)

Av Elisabeth Peeters, karmelitnunna

I föregående artiklar behandlade vi två viktiga aspekter av Johannes av Korsets gudsbild: Gud som helt annorlunda och Gud som kärlekens Gud, han som är Älskare och den Älskade. Nu är detta aspekter som man återfinner även hos icke-kristna gudssökare och visa personer. Så känner till exempel zenbuddhister väl igen det som Johannes skriver angående ”icke-kännandet” och ”icke-begripandet” av den yttersta Verkligheten, medan hans brudmystik å andra sidan uppvisar en slående likhet med den muslimska kärleksmystiken hos de arabiska och persiska sufierna. Men Johannes går ett steg längre. Som kristen mystiker lever han med den kristna uppenbarelsens treenige Gud.

Man skulle kunna föreställa sig det som tre koncentriska cirklar. Den yttersta cirkeln, som innesluter alla andra uttalanden om Gud, säger nekande: ”Nej, Gud är ändå alltid mer annorlunda än du tror”. Där innanför finns det en cirkel med en hel mängd bejakande utsagor om kärlekens Gud. I den innersta cirkeln stöter man så på den djupast belägna kärnan, den treenige Guden i den kristna uppenbarelsen.

Men lägg noga märke till att även denna innersta cirkel förblir omsluten av den yttersta. Vad Treenighet och inkarnation verkligen innebär, vem Kristus i grund och botten är, det är outgrundliga mysterier som innesluts i icke-vetande. Det är bara Guds Ande själv som steg för steg kan ”vägleda oss med hela sanningen” (jfr Joh 16:13). Därför skall vi heller aldrig i evigheten kunna se oss mätta på Gud...

Guds treeniga kärleksliv

Den Gud som vill träda i gemenskap med oss människor och som inbjuder oss till en kärleksrelation med sig själv är för den kristne mystikern ingen i sig själv vilande isolerad monad. Kärlek kan endast existera i en växelverkan mellan givande och mottagande, och därför är den ende Guden definitionsmässigt i sig själv relation och gemenskap. Det är ju det vi försöker uttrycka när vi säger ”Tre-enighet”.

I sina underbara ”Romanser” (en sorts religiösa ballader) ger Johannes inte endast på ett oefterhärmligt vis sin syn på kärlekens liv mellan Fader, Son och Ande (teologernas ”immanenta Treenighet”) utan skildrar också den stora ”frälsningsekonomiska” rörelse som i själva verket utgör grundvalen för alla hans verk: från skapelsen, där Guds övermåttan stora trinitariska Kärlek så att säga överflödar via människoblivandet i Kristus och fram till den eskatologiska fulländningen där vi

människor och hela skapelsen i och genom Anden åter dras in i Guds treeniga liv – en storslagen vision som man också återfinner hos kyrkofäderna och i modern tappning hos Teilhard de Chardin. Dessutom är det en synnerligen biblisk vision!

I denna vittomfattande rörelse från Gud och tillbaka till Gud är inte bara mänskligheten som helhet inbegripen, nej, Gud upprepar den med varje människa om hon bara vill öppna sig för hans kärlek. Var och en av oss kommer från Gud och återvänder till Gud och om vi blott tillåter det och steg för steg låter oss omdanas i Guds kärlek, då får vi rentav enligt Johannes redan i detta livet på ett omfattande sätt ta del i Guds treeniga kärleksliv – även om vi först efter döden skall kunna njuta av det helt och fullt (se t.ex. *Andlig sång*, B, 39,3–4; *Levande kärlekslåga*, 1,15).

Johannes är övertygad om att ju mer vi närmar oss Gud desto mer skall vi också spontant ”reagera som de Tre”. Vi kommer då att tänka och känna som Kristus. Hans prioriteringar blir våra prioriteringar och vår kärlek blir vittgående och obegränsad, eftersom det i själva verket är den helige Andes kärlek som får leva i oss. Vi vet att vi själva och alla våra medmänniskor tryggt vilar i Faderns sköte, han som oupphörligen ger oss liv, och därför kan vi nu själva ”härberga” andra och ”ge dem liv”.

Man skulle kunna meditera länge och väl bara över denna lysande vision som inte är annat än kärnpunkten i vår kristna tro. Den säger ju inte endast mycket om Gud, utan den gör också tydligt vilket värde vi har i Guds ögon och hur mycket han vill göra oss till äkta relationspartner! Bara om detta skulle man kunna skriva en hel bok, men vi vill nog hellre dröja vid hur Johannes av Korset ser på de tre Personerna i den heliga Treenigheten.

Utifrån sin djupa gudserfarenhet drar han nämligen ofta originella aspekter fram i ljuset. Också detta kan inom ramen för denna lilla artikel endast göras helt summariskt, men jag hoppas det kan inspirera läsaren att själv stanna en stund vid frågan: Vad betyder det för *mig* att Guds ousinliga Vara uppenbarar sig som Fader, Son och Ande? Vilka av Johannes’ tankar skulle kunna berika min föreställning om den treenige Guden och därmed också mitt tros - och böneliv?

Fadern

Det är påtagligt att Johannes av Korset har en mycket starkare personlig relation till Kristus än till Fadern. Detta har förmodligen en biografisk orsak: den lille Juan har knappt känt sin far, eftersom han endast var ett eller två år gammal när denne dog. Det som Johannes uttryckligen säger om Gud Fadern förblir därför ofta litet av abstrakt teologi.

Så talar han inte om "vår gode Fader" utan mycket mer distanserat om "den evige Fadern" (*Bestigningen av berget Karmel*, III, 44,4; *Andlig sång*, B, 36,5) eller "himalajusens Fader" (*Levande kärleksläga*, 1,15, ursprungligen ett citat ur Jak 1:17).

Även Gud Faderns underbara tal i *Bestigningen av berget Karmel*, II, 22,5-6 säger i själva verket mer om Sonen än om Fadern. Och oaktat all hans kärlek till naturen spelar Skaparen i Johannes' verk ändå inte samma avgörande roll som den Älskade (med "den Älskade", *el Amado*, menas ibland Gud i allmänhet och ibland Kristus). "Brudgummen", *el Esposo*, är nästan alltid Kristus).

Ser man noga efter upptäcker man ändå passager som gör det uppenbart vilken föreställning Johannes hade om Gud Fadern. Trots sin allmakt är han ingen sträng utan en mycket varsam och "moderlig" Fader, som han till exempel framställs när Johannes skriver om "ömheten och den sanna kärleken med vilken den oändlige Fadern undfagnar och upphöjer denna ödmjuka och älskande själ" (*Andlig sång*, B, 27,1).

Säkert är detta en frukt av de goda erfarenheter han som barn fick röna i umgänget med sin mor, denna måste ju som änka samtidigt spela både faders- och modersrollen. Också i romanserna är det påfallande hur kärleksfullt Gud Fadern umgås med sin Son: "I den kärlek utan gräns / som utgår från de två, / ord fulla av ömhet / talar Fadern till Sonen, / (...) En brud, som skall älska dig, / skulle jag vilja ge dig, min Son, / och för din skull skall hon förtjäna / att ta del i vår gemenskap" (*Romans II, III*).

Man kan jämföra detta med den underbara beskrivningen av den ömma och tillmötesgående Fadershanden i *Levande kärleksläga*, 2,16: "O ömma hand! O utsökta beröring! Denna hand är ... den barmhärtige och allsmäktige Fadern ... Den ger själen rika och mäktiga gåvor när den öppnar sig för att skänka henne nådegåvor, eftersom den är lika frikostig och givmild som den är mäktig och rik. Det är därför själen kallar den 'ömma hand', och det är som om hon sade: O hand, du är så öm mot denna min själ, som du rör vid genom att vila ömt på henne! Du kunde ju lika lätt tillintetgöra hela världen, om du vilade en aning tungt på den."

Sonen

Johannes av Korsets tilltalspartner är emellertid snarare Sonen. Hans spiritualitet är helt kristocentrisk. Hur betydelsefull Kristus var för honom vittnar inte bara många anekdoter ur hans liv om, utan till exempel även den intrycksgivande bilden av den Korsfäste som han efter en stark upplevelse i bönen drog upp på en futtig liten papperslapp – originalet mäter endast 3x5 cm – och som i det tjugonde århundradet skulle komma att inspirera Salvador Dali till en berömd målning.

(Vid ett närmare betraktande är faktiskt också Fadern osynligt närvarande på Johannes' bild. Han tecknar ju den Korsfäste utifrån ett mycket ovanligt perspektiv, nämligen ovanifrån eller med andra ord där varifrån Fadern blickar ned på Sonen som han utlämnar åt oss människor.) Framför allt vittnar hans skrifter nästan på varje sida om Kristi centrala roll. Därför måste jag med nödvändighet här begränsa mig till de allra mest betydande av dessa.

Johannes kallar Kristus påfallande ofta för "Guds *Son*" (195 gånger) och placerar honom alltså gärna inom Treenigheten. Naturligtvis säger han dessemellan också helt enkelt Jesus eller tilltalar honom med "gode Jesus" eller "Jesus den allraljuvligaste" (*Ord av ljus och kärlek*, 30, resp. *Andlig sång*, B, 40,7). Det hindrar dock inte att han som skolad teolog förbinder detta förtroliga tilltal med en rik kristologi. Sedd utifrån Guds perspektiv är Jesus Kristus för Johannes främst Guds slutgiltiga *Ord* och Guds personifierade *Vishet*.

Han utvecklar en fullständig Logos-teologi, en teologi om Ordet, alltifrån det preexisterande Ordet, via skapelsen "genom sin vishet, Ordet, sin Enfödde Son, genom vilken han skapade dem (= alla ting)" och människoblivandet då han "genom sin blotta avbild, sin Son, klädde den i skönhet", fram till återlösningens verk på korset som gjorde Kristus till medlaren mellan Gud och människorna (*Andlig sång*, B, 5,1 resp 5,4). Därför kan Johannes be: "Förvandla mig och gör mig lik skönheten och den gudomliga visheten som är Ordet, Guds Son" (*Andlig sång*, B, 36,7).

Det är på ett överraskande sätt som Johannes talar om inkarnationen och återlösningen. Han beskriver den vida båge som sträcker sig från skapelsen och via människoblivandet och återlösningen tillbaka till Fadern som en enda stor kärlekshistoria. I detta skeende uppträder Kristus inte i första hand som den Frälsare som återställer det avbrutna förhållandet till Gud, utan med ett mycket vackrare och innerligare bildspråk som den Trolovade eller *Brudgummen* som uppvaktar sin brud, det vill säga hela människosläktet men också var och en av oss, som full av åtrå går och söker henne och gör allt han kan för att vinna henne och göra henne till sin: "Under korsträdets ynnest... friköpte och trolovade sig Guds Son med den mänskliga naturen och följaktligen med varje själ" (*Andlig sång*, B, 23,3).

Därför "skall han taga henne / med stor ömhet i sina armar, / och där skall han / skänka henne sin kärlek; / så förenade till ett, / skall han föra henne upp till Fadern" (*Romans IV*). Uttrycken "Brudgum" och "brud" är för Johannes mycket mer än bara fromma och i våra öron kanske litet föråldrade och romantiskt klingande fraser, nej, tvärtom är detta ett bibliskt bildspråk med djupt teologiskt

innehåll som går tillbaka till Jesus själv (se t.ex. Matt 9:15; 25:1-13; Joh 3:29; 2 Kor 11:2; Ef 5:25; Upp 19:7; 21:2,9; 22:17).

Genom dopet har vi i princip blivit frälsta och fått del av Guds eviga liv. Detta Guds liv i oss är emellertid först som ett litet frö som sedan under loppet av vår fortsatta levnad efterhand måste växa upp till ett starkt träd. Utifrån Guds perspektiv har vi egentligen redan i dopet fått ta emot den fulla gemenskapen med honom, och detta helt gratis, men från vår sida måste vi ännu, var och en i sin egen takt, ”ta till oss” detta genom att allt mer söka efterlikna Kristus.

Därför är efterföljelsen av Kristus så viktig för Johannes: ”Du måste hysa en vanemässig önskan att likna Kristus i allting genom att rätta ditt liv efter hans liv, vilket du måste nog betrakta så att du kan efterlikna det och i allt förhålla dig så som han själv skulle ha gjort” (*Bestigningen av berget Karmel*, I, 13,3). Efterföljelse är i grunden en väg genom död till liv, vetekornets mysterium!

Men beklagligt nog ”är Kristus mycket litet känd av dem som tror sig vara hans vänner. Man ser dem i själva verket bara söka tröst och ljuvlighet hos honom därför att de älskar sig själva mycket, i stället för att söka hans bitterhet och död, vilket borde vara tecknet på den kärlek de har till honom” (*ibid.*, II, 7,12).

Kristi mysterium är vidare så outtömligt att man aldrig kan säga: Nu kan jag det alltihop. Tvärtom, ju bättre man lär känna honom desto mer finns det kvar att upptäcka: ”Det finns mycket att utforska i Kristus, ty han är som en outtömlig gruva med många gånger rika på skatter, så att hur djupt man än gräver når man aldrig slut eller botten utan snarare hittar man i varje gång nya ådror med nya skatter överallt” (*Andlig sång*, B, 37,4).

Vem Jesus Kristus var för Johannes av Korset personligen kan man få en aning om i en vacker passage där han låter Gud Fadern säga: ”Jag har gett dig honom till broder, lärare och vän, och till pris och belöning” (*Bestigningen av berget Karmel*, II, 22,5). Johannes citerar här ur Thomas av Aquinos hymn till Kristi Kropps och Blods högtid, *Verbum Supernum* - men orden ”broder” och ”lärare” tillfogar han själv, alltså måste de ha betytt särskilt mycket för honom! Helst mötte han Kristus i Eukaristin.

Hans medbröder berättar om hur gärna han bad inför det heliga Sakramentet. Den vackra dikten *Jag vet en brunn som flödar*, vilken kom till i fångenskapen i Toledo, slutar med orden: ”Den dolda brunnen som min längtan målar, i detta livets bröd den för mig strålar, fast natten råder”. En längtansfull suck nedskriven av någon som redan i månader varit förbjuden att fira mässan, för att nu inte tala om att få be inför Sakramentet.

Kristi centrala roll som vägen till Gud och Guds definitiva Ord till oss människor innebär slutligen också att Johannes ställer sig mycket tveksam vad gäller "särskilda upplevelser", privatuppenbarelser, visioner och liknande företeelser, som enligt honom inte stärker vår tro utan tvärtom försvagar den. Allt vad vi behöver har ju Gud redan gett oss i evangeliet: "Jag har ju redan uppenbarat allt för dig i mitt Ord, alltså i min Son, och jag har således ingenting mera att uppenbara... Fäst din blick enbart på honom, ty det är i honom som jag har nedlagt allt, ord och uppenbarelser. I honom skall du finna till och med mera än du någonsin kan fråga och begära... Om du vill ha andra visioner och uppenbarelser... betrakta då bara återigen honom i hans mänsklighet, och du skall i denna mänsklighet finna mera än du tror" (*Bestigningen av berget Karmel*, II, 22,5,6).

Anden

Det finns ingen som bättre kan hjälpa oss att lära känna Sonen och att bli allt mer lika honom än hans egen Ande. Därför kallar Johannes av Korset den helige Ande för "Kristi kvartermästare", en anspelning på *apostador de camino*, en högt uppsatt lakej hos de spanska kungarna vilken gav sig av i förväg när dessa skulle ut på resa och beredde dem en värdig inkvartering. Det är med andra ord den helige Ande som bereder en boning för Kristus i våra hjärtan: "I denna den helige Andes andning genom själen... meddelar sig Brudgummen, Guds Son, på ett upphöjt sätt.

Därför sänder han sin Ande först, så som han gjorde till apostlarna, att vara hans kvartermästare, för att förbereda boningen åt honom i brudsjälen... genom att ordna så att trädgården är i sitt bästa skick, öppna dess blommor (dygderna), avslöja hennes gåvor och smycka henne med hans nådegåvors och rikedomars bonader" (*Andlig sång*, B, 17,8). Här blir det också genast tydligt vad som åstadkommer vår likgestaltning med Kristus, inte i första hand våra egna moraliska ansträngningar utan att vi vågar öppna vårt hjärta för Andens susning. En hälsosam motvikt för människor som lider under "prestationsguden"!

Anden *smörjer* oss med gudomliga beröringar "som uppfyller själen på ett förborgat sätt med andliga rikedomar, skänker och nådegåvor" (*Levande kärlekslåga*, 3,40). Och Johannes tillägger: "Då dessa ... är så utsökta och upphöjda i sin finhet och blida renhet, kan varken själen eller hennes ledare förstå sig på dem, utan det är bara han som framkallar dem för att därmed finna större behag i själen som förstår dem" (*Levande kärlekslåga*, 3,41).

Helt i överensstämmelse med bibliskt språkbruk använder Johannes ofta bilden av *livsanden* (*ruach*). Anden är Guds livsande som inandas i oss så att vi blir i stånd att andas den tillbaka till Gud: "(Den helige Ande) sätter henne (själen) i stånd att andas i Gud samma kärleksandning som Fadern andas i Sonen och Sonen i Fadern... Själen

förenad och förvandlad i Gud utandas i Gud till Gud samma gudomliga andning som Gud – när hon förvandlats i honom – utandas i sig själv till henne” (*Andlig sång*, B, 39,3).

Den helige Ande är emellertid också eld, han är en *levande kärlekslåga* som sätter oss i brand: ”Själén förnimmer honom nu inom sig, inte bara som en eld vilken ständigt förtär henne och förvandlar henne i mild kärlek, utan också som en eld som dessutom brinner i henne och utslungar sin låga... Varje gång denna låga blossar upp, låter den själen få bada i härlighet och vederkvicker henne i det gudomliga livets värme” (*Levande kärlekslåga*, 1,3). Den får alltså kärleken att flamma upp i oss, men samtidigt renar oss också denna kärlekseld och förtär allt som ännu står i vägen för den djupare föreningen med Gud.

I detta sammanhang kallar Johannes den helige Ande själv med en drastisk och paradoxal bild för en *cauterio suave*, ett ”milt brännjärn” (*Levande kärlekslåga*, 2,2 f.f.). Hans samtida visste bara alltför väl vad han syftade på. Det är nämligen en anspelning på det glödgade järn med vilket 1500-talskirurgerna i brist på bättre metoder brände och slöt till djupa sår, till exempel efter amputationer på slagfältet. Att man kan sy ihop sår hade man ju ännu inte upptäckt.

Det handlar alltså om ett förfarande som visserligen räddade liv – patienten skulle annars ha förblött eller fallit offer för en infektion – men samtidigt var ytterst smärtsamt. Och ändå är den avskräckande aspekten av denna bild inte den allena rådande hos Johannes. Andens kärlek bränner visserligen i den mån det ännu finns för mycket i oss som strider mot den, men den gör det med stor ömhet, för här handlar det i grund och botten om att hela själen och att ge henne mer liv. Därför kan Johannes utropa: ”O, lycksaliga sår, tillfogat av honom som bara vet att bota!” (*Levande kärlekslåga*, 2,8).

Vi står alltså inför en stor rikedom av bilder och tankar! Man förstår att Johannes inte endast reflekterat över Treenigheten utan levt med den. Och utan tvivel har han själv upplevt det som han så insiktsfullt vet att klä i ord: den allt mer genomgripande omdaning i den treenige Guden. När han ständigt återkommer till detta är det i första hand för att uppmuntra sina läsare till att ”göra framsteg i Guds tjänst och växa i kärlek till honom” (jfr *Ord av ljus och kärlek*, prologen) eller med andra ord för att med hjälp av dessa underbara bilder dra oss med, så att även i oss Guds utandning i själen och själens utandning i Gud kan bli verklighet.